

Δυτική Αφρική

Βασικά μουσικά χαρακτηριστικά

Το γεγονός ότι σπάνια οι μουσικοί της Δυτικής Αφρικής μιλούν και γράφουν για τη μουσική τους έχει ελαχιστοποιήσει τις πηγές των γνώσεων του Δυτικού κόσμου για την τόσο σημαντική μουσική αυτής της γωνιάς του πλανήτη. Αυτό λοιπόν που μπορεί εύκολα να πετύχει κανείς είναι το να διαμορφώσει μια επιφανειακή γνώση αρχικά, βασισμένη στις παρακάτω γενικεύσεις:

- ▣ Η μουσική έχει λειτουργικό χαρακτήρα και σπάνια μπορεί να νοηθεί αποσπασμένη από τις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής.
- ▣ Ο ρυθμός, συγκρινόμενος με αυτόν του Δυτικού κόσμου, αποτελεί ένα πολύπλοκο πλέγμα ρυθμικών σχημάτων.
- ▣ Εκθαμβωτική είναι η ποικιλία των κρουστών οργάνων.
- ▣ Η μουσικότητα είναι έμφυτη στο λαό, γι' αυτό και δύσκολα μπορεί κανείς να διαχωρίσει τους επαγγελματίες μουσικούς από το κοινό.
- ▣ Η μουσική βασίζεται περισσότερο στον αυτοσχεδιασμό και λιγότερο στη σημειογραφία.

Αυτό που επιπλέον έχει να προσφέρει το παρόν άρθρο είναι ένας οπτικοακουστικός θόλος γύρω από τη μουσική της Δυτικής Αφρικής, καμωμένος από επιλεγμένες φωτογραφίες και μουσικά παραδείγματα. Για μια πιο εμπειριστατωμένη προσέγγιση της μουσικής αυτής, θα προτείναμε μια επίσκεψη στη [Βιβλιοθήκη](#).

Παρόλο που πολλοί αντιμετωπίζουν τη μουσική της Δυτικής Αφρικής ως ένα ομοιογενές σύνολο, δεν πρέπει εδώ να παραβλέψουμε ότι η γεωγραφία της χώρας, με την έρημο και τη σαβάνα στο Βορρά και τα δάση στο Νότο, έχει συμβάλει σημαντικά στη διαμόρφωση διαφορετικών εθνικών μουσικών παραδόσεων, όπως θα δούμε παρακάτω.

Πολύ συχνά, η μουσική της Δυτικής Αφρικής έχει εμπνεύσει δυτικούς καλλιτέχνες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο γνωστός συνθέτης Philip Glass, που, γοητευμένος από την αισθητική αρτιότητα και την καλαισθησία αυτής της μουσικής, συνεργάστηκε με τον δυτικοαφρικανό συνθέτη Foday Musa Suso. Εδώ έχουμε την ευκαιρία να ακούσουμε ένα απόσπασμα από αυτή τη συνεργασία, όπου η ενισχυμένη με ηχητικά εφέ *κόρα* συνδυάζεται με δυτικά ακούσματα στο πιάνο.

Μουσικά Όργανα

Έγχορδα

Στη Δυτική Αφρική υπάρχουν τρεις βασικές κατηγορίες εγχόρδων οργάνων. Η πρώτη περιλαμβάνει τα έγχορδα που παίζονται με δοξάρι. Η δεύτερη κατηγορία αποτελείται από τα νυκτά έγχορδα. Και στις δύο αυτές κατηγορίες συναντάμε όργανα με 3 έως 5 χορδές, με ηχεία κατασκευασμένα από κολοκύθες ή ξύλο. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι τα μονόχορδα όργανα, με δοξάρι ή νυκτά. Ένα από αυτά είναι το *μόλο* (molo) .

Γητευτής φιδιού.
(Kubik, Gerhard. Westafrika.
Leipzig: Deutscher Verlag für
Musik, c1989. Musikgeschichte in
Bildern; Bd. 1, Lfg. 11, σελ.
129).

Ο Philip Glass με τον Foday Musa Suso.
(Jali kunda: griots of West Africa and
beyond. Roslyn, NY: Ellipsis Arts, c1996,
σελ. 86).

Η τρίτη κατηγορία εγχόρδων της περιοχής περιλαμβάνει τα όργανα που ανήκουν στην οικογένεια της άρπας. Εδώ συναντάμε το πιο χαρακτηριστικό ίσως όργανο της Δυτικής Αφρικής, την *κόρα* (kora) . Το όργανο αυτό προέρχεται από την παράδοση των βασιλικών αυλών, διαθέτει 19 ή 21 χορδές, και εκτελείται μόνο από άνδρες επαγγελματίες μουσικούς.

Μονόχορδο έγχορδο με δοξάρι.
(Nketia, J.H. Kwabena. *The music of Africa*. New York: W. W. Norton, c1974, σελ. 103)

Μόλο (molo).
(Anthologie de la musique du Niger, Paris: Ocora, p1990, συνοεδευτικό φυλλάδιο, σελ. 26).

Κόρα.
(Kubik, Gerhard. *Westafrika*. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik, c1989. *Musikgeschichte in Bildern*; Bd. 1, Lfg. 11, σελ. 187).

Πνευστά

Πρόκειται μάλλον για την κατηγορία οργάνων που παίζει τον μικρότερο ίσως ρόλο στη μουσική της Δυτικής Αφρικής. Ο διαχωρισμός τους σε υποκατηγορίες ακολουθεί αυτόν της δυτικής μουσικής, δηλαδή υπάρχουν (μεταξύ άλλων) πνευστά που ανήκουν στην οικογένεια του φλάουτου, όργανα που παραπέμπουν στα χάλκινα πνευστά και πνευστά που ανήκουν στην οικογένεια του όμποε, όπως η ευρέως διαδεδομένη *αλγκάιτα* (algaita).

Αλγκάιτα
(algaita). (www.bbc.co.uk/music/features/africa)

Αυλός από μπαμπού.
(Kubik, Gerhard. *Westafrika*. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik, c1989. *Musikgeschichte in Bildern*; Bd. 1, Lfg. 11, σελ. 51).

Κρουστά

Με δεδομένη την κυρίαρχη θέση του ρυθμού στη μουσική της (Δυτικής) Αφρικής, είναι ευνόητο ότι η σημαντικότερη κατηγορία οργάνων είναι αυτή των κρουστών. Ειδικότερα, τα κρουστά που προσδίδουν στη μουσική της Δυτικής Αφρικής το ιδιαίτερο χρώμα της, σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές της ηπείρου, είναι τα ιδιόφωνα κρουστά, και περισσότερο αυτά που παράγουν μελωδικούς ήχους.

Χαρακτηριστικά είναι το **μπίρα** (mbira), ένα είδος λαμελλόφωνου και το **μπάλα** (bala) , ένα είδος ξυλόφωνου με 15 έως 19 τόνους. Φυσικά, χρησιμοποιούνται και ιδιόφωνα χωρίς συγκεκριμένο τονικό ύψος, όπως τα κουδούνια, που παίζονται κυρίως από γυναίκες.

Όσον αφορά τα μεμβρανόφωνα κρουστά, ο πιο διαδεδομένος τύπος τυμπάνου είναι το **τάμα** (tama) που έχει δύο επιφάνειες που χτυπιούνται με τα χέρια ή με μπαγκέτες. Χαρακτηριστικό είναι ότι τα όργανα αυτά συνήθως δεν παίζονται από επαγγελματίες μουσικούς, και γι αυτό λίγες είναι οι σχετικές έρευνες που έχουν εκπονηθεί από τους εθνομουσικολόγους.

Μπίρα (mbira).
(Kubik, Gerhard.
Westafrika. Leipzig:
Deutscher Verlag für Musik,
c1989. Musikgeschichte in
Bildern; Bd. 1, Lfg. 11, σελ.
51).

Μπάλα (bala).
(Jali kunda: griots of
West Africa and beyond.
Roslyn, NY: Ellipsis Arts,
c1996, σελ. 63).

Το τάμα, το πιο κλασικό
είδος τυμπάνου.
www.alpharhythmroots.com

Κρουστό από
κολοκύθα.
(Kubik, Gerhard.
Westafrika. Leipzig:
Deutscher Verlag für
Musik, c1989.
Musikgeschichte in
Bildern; Bd. 1, Lfg.
11, σελ. 133).

Σενεγάλη

Πρόκειται για μία σημαντική μουσικά –και όχι μόνο- χώρα της Δυτικής Αφρικής, που έχει δεχθεί συγχρόνως έντονη ισλαμική επιρροή (στα βόρεια) και σχετική Ευρωπαϊκή επιρροή (στις ακτές του Ατλαντικού).

Στη χώρα αυτή συναντάμε τον θεσμό των *γκριότς* (griots). Πρόκειται για ένα αξίωμα που κληροδοτείται από γενιά σε γενιά και αποδίδεται στους επαγγελματίες μουσικούς και υμνωδούς, συνεχιστές της προφορικής ιστορίας του τόπου.

Στο μουσικό παράδειγμα γκριότς με τη συνοδεία τριών κόρα και ενός τύμπανου, υμνούν το θέλημα του Θεού, που σύμφωνα με τις ισλαμικές τους καταβολές, ευθύνεται για ό,τι συμβαίνει στον κόσμο.

Εκτελεστής του έγχορδου οργάνου κόρα (kora).
(Jali kunda: griots of West Africa and beyond. Roslyn, NY: Ellipsis Arts, c1996, σελ. 69).

Μάλι

Το Μάλι υπήρξε ήδη από τον 13ο αιώνα ένα από τα πιο πλούσια κράτη της Αφρικής. Ο συνδυασμός της ευμάρειας από τα ορυχεία του χρυσού, με τα εκτεταμένα εμπορικά δίκτυα, την αριστοκρατική τάξη που πατρωνάριζε τις τέχνες, και την ελάχιστη επαφή με τη Δύση (τουλάχιστον μέχρι τον 19ο αιώνα), ευθύνεται για τη φήμη της μουσικής παράδοσης της χώρας, ως αρχέγονης, εκλεπτυσμένης και με μεγάλη επιρροή σε όλη τη Δυτική Αφρική.

Ο Salif Keita. (www.allaboutjazz.com).

Το τραγούδι αποτελεί μια αυτοβιογραφική σύνθεση του γκριότ Ousmane Sacko, με τη συνοδεία κιθάρας και μπάλα. Οι γκριότ στο Μάλι είναι γνωστοί με τον όρο *τζέλι*. Θα ήταν παράλειψη αν δεν αναφέραμε εδώ ότι η παραδοσιακή μουσική της χώρας, αλλά και γενικότερα της Δυτικής Αφρικής, έγινε τα τελευταία χρόνια ευρύτερα γνωστή στην αγορά της έθνικ μουσικής ανά τον κόσμο, ειδικότερα μέσα από τη μουσική φυσιογνωμία του Σαλίφ Κεϊτά, που εικονίζεται στην φωτογραφία.

Νίγηρας

Η ιστορική, γλωσσολογική και πολιτιστική ανομοιότητα που οφείλεται κυρίως στο επί σειρά εκατονταετιών ταραχώδες πολιτικό καθεστώς της χώρας, στέρησαν από τον Νίγηρα μια ενιαία μουσική - και κατ' επέκταση εθνική- ταυτότητα. Παρόλα αυτά, υπάρχει μια στοιχειώδης ομογένεια στη μουσική παράδοση της χώρας, η οποία οφείλεται κυρίως στην επιρροή του Ισλάμ και την επαφή με τον πολιτισμό της Ακτής της Γουινέας και της Βόρειας Αφρικής μέσω του εκτεταμένου δικτύου νομάδων της χώρας.

Στο μουσικό απόσπασμα ακούμε ένα επικό τραγούδι στο οποίο οι αφηγητές-τραγουδιστές συνοδεύονται από το έγχορδο όργανο *μόλο*, όπως φαίνεται και στη φωτογραφία.

Μουσικό συγκρότημα από τον Νίγηρα.
(Anthologie de la musique du Niger, Paris: Ocora, p1990, συνοδευτικό φυλλάδιο, σελ. 26).

Νιγηρία

Πρόκειται για μια από τις πιο μουσικά αντιφατικές χώρες της Αφρικής. Παράγοντες όπως η συνύπαρξη της μουσικής εξεχουσών μουσικών ομάδων (χαρακτηριστικό παράδειγμα οι μουσικές *γιορούμπα* και *χάουζα*) συμβάλλουν στη δημιουργία ενός ασαφούς περιγράμματος της μουσικής της χώρας. Αν θα έπρεπε να συνοψίσουμε τη γενική εικόνα των μουσικών ειδών και οργάνων της Νιγηρίας, τότε θα αναφερόμασταν στη συνύφανση της ισλαμικής επίδρασης από το Βορρά, με τα εντελώς διαφορετικά εγχώρια μουσικά χαρακτηριστικά της μουσικής του Νότου.

Το τραγούδι από τη Νιγηρία αποτελεί μια από τις πρώτες (και γι' αυτό σπάνια) ηχογραφήσεις στην περιοχή (δεκαετία του '30), και είναι χαρακτηριστικό ότι ερμηνεύεται από ένα σύνολο που αυτοαποκαλείται -για διαφημιστικούς προφανώς λόγους- *Ορχήστρα Μότσαρτ του Λάγος*.

Μουσικοί από τη Νιγηρία.
(Kubik, Gerhard. Westafrika. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik, c1989. Musikgeschichte in Bildern; Bd. 1, Lfg. 11, σελ. 97).

Γκάνα

Οι μουσικές παραδόσεις της χώρας αντικατοπτρίζουν την ποικιλία των μουσικών υφών όλης της Δυτικής Αφρικής, γιατί, παρόλο που η Γκάνα είναι μια συγκριτικά μικρή χώρα, κατοικείται από διάφορες εθνοτικές ομάδες που διατηρούν ιστορικούς, πολιτιστικούς και γλωσσικούς δεσμούς με κοινωνίες έξω από τα γεωγραφικά σύνορα τους κρατούς.

Στο μουσικό παράδειγμα έχουμε την ευκαιρία να γνωρίσουμε ένα αντιπροσωπευτικό είδος της μουσικής της Γκάνας. Πρόκειται για τη λεγόμενη «μουσική για κιθάρα του κρασιού του φοίνικα», και ερμηνεύεται από τον διάσημο τραγουδιστή, συνθέτη και κιθαριστή Koo Nimo, με μια ειδική τεχνική στην κιθάρα, που έμεινε γνωστή με αυτό το περιεργό όνομα.

Εκτελεστής κιθάρας.
(Kubik, Gerhard. Ostafrika. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik, c1982. Musikgeschichte in Bildern; Bd. 1, Lfg. 10, σελ. 209).

Ακτή Ελεφαντοστού

Και εδώ, η ποικιλομορφία του πολιτισμού και της γλώσσας έχει σημαντικό αντίκτυπο στη μουσική της χώρας. Κατά συνέπεια, στην Ακτή Ελεφαντοστού επικρατούν τέσσερις εντελώς διαφορετικές μουσικές παραδόσεις, που ακολουθούν τις ισάριθμες γεωγραφικές υποδιαιρέσεις.

Στο μουσικό απόσπασμα ακούμε ένα εντυπωσιακό παράδειγμα από τη μουσική παράδοση των μασκών των Νταν, όπου οι τραγουδιστές, φορώντας συγκεκριμένες κάθε φορά παραδοσιακές μάσκες, θεωρείται ότι εγκαταλείπουν την ανθρώπινη υπόστασή τους και μετεξελίσσονται σε υπερφυσικές οντότητες. Στο τραγούδι αυτό ο τραγουδιστής φοράει την πιο διαδεδομένη μάσκα, την «αντρική μάσκα», όπως φαίνεται και στη φωτογραφία, και τραγουδά με φωνή αλλοιωμένη από το ξύλο της μάσκας και το τεράστιο μουστάκι στο κάτω μέρος της.

Τραγουδιστής με την παραδοσιακή ανδρική μάσκα. (Côte d'Ivoire: Masques Dan. Paris: Ocora Radio France, 1993, εξώφυλλο).

Γουινέα

Πρόκειται για μία ιδιαίτερα πλούσια χώρα, όχι τόσο με την έννοια του υλικού πλούτου (παρόλο που σε σχέση με άλλες φτωχές αφρικανικές χώρες ακόμα κι αυτό θα ίσχυε), αλλά περισσότερο με την έννοια του ανθρώπινου δυναμικού. Η γεωγραφία της χώρας, η ιστορία και η πολιτική της εξέλιξη την τοποθέτησαν στο σταυροδρόμι ανάμεσα στις χώρες της Αφρικής, διαμορφώνοντας έτσι το πλούσιο και γεμάτο αντιθέσεις μουσικό υπόβαθρο της Γουινέας.

Το μουσικό παράδειγμα αποτελεί ένα εγκώμιο στην αγαθότητα και την αλληλεγγύη του ανθρώπινου είδους, και ερμηνεύεται από μια διάσημη γκριότ, με τη συνοδεία παραδοσιακών εγχόρδων και κρουστών οργάνων και άλλων τραγουδιστών.

Γυναίκες της Γουινέας παίζουν μουσική και τραγουδούν. (Guinée: récits et épopées. France : Ocora: distribution Harmonia Mundi, 1992, εξώφυλλο).

Λιβερία

Στη χώρα υπάρχουν αρκετές εθνοτικές ομάδες που καλλιεργούν ξεχωριστές μουσικές παραδόσεις, πάντα όμως πολύ κοντά (λόγω της γεωγραφικής τους γειννίαςσης) σε αυτές των χωρών της ακτής της Γουινέας. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η παράδοση των Κπέλλε, για τους οποίους οι εθνομουσικολογικές έρευνες έχουν συλλέξει πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία. Εδώ, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να αναφέρουμε την εκτεταμένη πολιτιστική επιρροή που δέχθηκε παράλληλα η χώρα από το ισλαμικό στοιχείο.

Στο μουσικό παράδειγμα ακούμε μια ομάδα τραγουδιστών Κπέλλε που συνοδεύουν το τραγούδι τους κτυπώντας με τα χέρια τους γυάλινα μπουκάλια μπίρας.

Ομάδα μουσικών. (Kubik, Gerhard. Westafrika. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik, c1989. Musikgeschichte in Bildern; Bd. 1, Lfg. 11, σελ. 83).

Σιέρα Λεόνε

Η χώρα αυτή, παρά το μικρό της μέγεθος, παρουσιάζει μια εντυπωσιακή ποικιλία στις μουσικές της παραδόσεις, γεγονός που οφείλεται στην συνύπαρξη διαφορετικών εθνοτικών ομάδων, αλλά και στην αλληλεπίδρασή τους. Επιπρόσθετα, η μουσική είναι στενά συνδεδεμένη με το χορό, το θέατρο, την αφήγηση και τις εικαστικές τέχνες. Ακόμα και άλλες τέχνες, όπως η γλυπτική, συνδέονται άμεσα με τη μουσική, μέσω της χρήσης των μασκών και των κουστουμιών των χορευτών που ενσαρκώνουν διάφορα πνεύματα, αλλά και μέσω της διακόσμησης των παραδοσιακών οργάνων.

Το μουσικό παράδειγμα ανήκει στην ξακουστή παράδοση του Μάντεν, ενός πολιτικού και οικονομικού κέντρου της Αυτοκρατορίας του Μάλι, από όπου, ήδη από τον 13ο αιώνα, πληθώρα ανθρώπων μετανάστευσαν στη Σιέρα Λεόνε (και σε άλλα κράτη της Δυτικής Αφρικής). Πρόκειται για επική μουσική, ενώ η συγκεκριμένη υμνωδία συνοδεύεται από το *μπάλα* και ένα κυλινδρικό μεταλλικό κουδούνι που ονομάζεται *καρινιάν*.

Γυναίκες που παίζουν μουσική και τραγουδούν. (Kubik, Gerhard. Westafrika. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik, c1989. Musikgeschichte in Bildern; Bd. 1, Lfg. 11, σελ. 73).

Γκάμπια

Είναι η μικρότερη σε έκταση χώρα της Δυτικής Αφρικής. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, ακριβώς ανάμεσα στο βόρειο και το νότιο τμήμα της Σενεγάλης, η επιρροή της από την τελευταία είναι αισθητή σε όλες τις εκφάνσεις της μουσικής παράδοσης. Και εδώ συναντάμε τον θεσμό των *γκριότς*, των επαγγελματιών αυτών μουσικών, οι οποίοι όμως αποκαλούνται με διαφορετικό σε κάθε περίπτωση όνομα στην παράδοση κάθε μιας από τις τέσσερις βασικές εθνοτικές ομάδες της χώρας.

Στο μουσικό παράδειγμα ακούμε τέσσερις βιρτουόζους εκτελεστές του *μπάλα* να συνοδεύουν τραγουδίστριες που κτυπώντας παλαμάκια εξυμνούν γνωστούς άρχοντες της χώρας.

Εκτελεστής του μπάλα (bala). (Jali kunda: griots of West Africa and beyond. Roslyn, NY: Ellipsis Arts, c1996, σελ. 63).

Γουινέα Μπισάου

Η χώρα αυτή, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, βρίσκεται μουσικά πολύ κοντά στις παραδόσεις της Σενεγάλης και της Γκάμπια. Η μουσική και ο χορός, είτε σε παραδοσιακές είτε σε πιο σύγχρονες φόρμες, παίζουν ζωτικό ρόλο στην καθημερινή ζωή των περισσότερων ανθρώπων της χώρας. Υπάρχουν ειδικά τραγούδια σχεδόν για κάθε έκφραση της ζωής, ενώ μουσική και χορός αποτελούν καταλύτες της θρησκευτικής φλόγας.

Το χαρακτηριστικό τραγούδι που έχουμε την ευκαιρία να ακούσουμε εκτελείται συνήθως από τους γκριότς σε γιορταστικές βραδιές χορού και τραγουδιού, και αποτελεί μια εξύμνηση της ίδιας της φυλής τους, και του χαρίσματος της μουσικής τέχνης που τους δώρισε ο Θεός. Οι τραγουδίστριες (που εικονίζονται στην φωτογραφία) συνοδεύονται από *κόρα* και τύμπανα.

Τραγουδίστριες από την Γουινέα Μπισάου.
(Jali kunda: griots of West Africa and beyond. Roslyn, NY: Ellipsis Arts, c1996, σελ. 77).

Μαριάννα Αναστασίου
Αθήνα, 31 Οκτωβρίου 2005
manastasiou@megaron.gr

Βιβλιογραφία

Όλα τα βιβλία και τα cd που ακολουθούν μπορείτε να τα βρείτε στη συλλογή της Μεγάλης Μουσικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας Λίλιαν Βουδούρη

- ▣ The Garland Encyclopedia of World Music. New York: Garland Pub., 1998- , South Asia: Africa, vol. 1.
- ▣ New Grove Dictionary of Music and Musicians (2nd Edition, ed. by S. Sadie). London: Macmillan, 2001 (several volumes)
- ▣ Jali kunda: griots of West Africa and beyond. Roslyn, NY: Ellipsis Arts, c1996.
- ▣ Kubik, Gerhard. Westafrika. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik, c1989. Musikgeschichte in Bildern; Bd. 1, Lfg. 11.
- ▣ Kubik, Gerhard. Ostafrika. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik, c1982. Musikgeschichte in Bildern; Bd. 1, Lfg. 10.
- ▣ May, Elizabeth, ed. Musics of Many Cultures, University of California Press, Berkeley, 1980.
- ▣ Nketia, J.H. Kwabena. The music of Africa. New York: W. W. Norton, c1974.
- ▣ Titon, Jeff Todd ed. Worlds of Music: an Introduction to the Music of the World's Peoples, Schirmer,

N. York , 1992.

▣ World Music, vol. 1, London, Rough Guides, 2000.

Δισκογραφία

▣ Anthologie de la musique du Niger, Paris: Ocora, p1990.

▣ Centrafrique: anthologie de la musique des Pygmées Aka. Paris: Ocora : Distribution, Harmonia Mundi France, p1987.

▣ Côte d'Ivoire: Masques Dan. Paris: Ocora Radio France, p1993.

▣ Echoes of Africa: early recordings 1930s-1950s. Mainz, Germany Wergo, p2002

▣ The Garland Encyclopedia of World Music. New York: Garland Pub., 1998- , South Asia: Africa, vol. 1, cd.

▣ Guinée: récits et épopées. France : Ocora: distribution Harmonia Mundi, p1992.

▣ Jali kunda: griots of West Africa and beyond. Roslyn, NY: Ellipsis Arts, c1996.

▣ Mali: La nuit des griots/ Ousmane Sacko & Yakaré Diabaté. Paris: Ocora: Distribution, Harmonia Mundi France, p1987

Τα μουσικά παραδείγματα του άρθρου

▣ Palm-wine highlife song. The Garland Encyclopedia of World Music. New York: Garland Pub., 1998- , South Asia: Africa, vol. 1, cd, track 5.

▣ Tuareg takemba song "Khadisia". The Garland Encyclopedia of World Music. New York: Garland Pub., 1998- , South Asia: Africa, vol. 1, cd, track 12.

▣ Baganda akadinda song "Gganga aluwa" (Gganga escaped with his life). The Garland Encyclopedia of World Music. New York: Garland Pub., 1998- , South Asia: Africa, vol. 1, cd, track 14.

▣ Shona ancestral spirit song, "Nyama musango". The Garland Encyclopedia of World Music. New York: Garland Pub., 1998- , South Asia: Africa, vol. 1, cd, track 21.

▣ Kpelle Woi-mene-pele epic excerpt. The Garland Encyclopedia of World Music. New York: Garland Pub., 1998- , South Asia: Africa, vol. 1, cd, track 1.

▣ Song for the return from the hunt (Nzombi). Centrafrique: anthologie de la musique des Pygmées Aka. Paris: Ocora : Distribution, Harmonia Mundi France, p1987, track 6.

▣ Maninka Mansareh praise song (balabolo) including "Nyin min nyama, nyama". The Garland Encyclopedia of World Music. New York: Garland Pub., 1998- , South Asia: Africa, vol. 1, cd, track 8.

- ▣ Allah l' aake (Kolda, Senegal). Jali kunda: griots of West Africa and beyond. Roslyn, NY: Ellipsis Arts, c1996, track 1.

- ▣ Foday Musa Suso – Philip Glass: Spring Waterfall. Jali kunda: griots of West Africa and beyond. Roslyn, NY: Ellipsis Arts, c1996, track 5.

- ▣ Lambango (Gabu, Guinea-Bissau). Jali kunda: griots of West Africa and beyond. Roslyn, NY: Ellipsis Arts, c1996, track 10.

- ▣ Sorrie (Brikama, The Gambia). Jali kunda: griots of West Africa and beyond. Roslyn, NY: Ellipsis Arts, c1996, track 12.

- ▣ Lagos Mozart Orchestra: Aduke. Echoes of Africa: early recordings 1930s-1950s. Mainz, Germany Wergo, p2002, track 8.

- ▣ Ousmane Sacko. Mali: La nuit des griots/ Ousmane Sacko & Yakaré Diabaté. Paris: Ocora: Distribution, Harmonia Mundi France, p1987, track 3.

- ▣ Song of praise by a Peul griot. Guinée: récits et épopées. France : Ocora: distribution Harmonia Mundi, p1992, track 1.

- ▣ Geegoõ "Male Mask". Côte d'Ivoire: Masques Dan. Paris: Ocora Radio France, p1993, track 1.

- ▣ Doumka: The Djerrma Epic. Anthologie de la musique du Niger, Paris: Ocora, p1990, track 2.